ЛЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ.

План:

1. Основні етапи становлення спортивно-масової роботи у XX–XXI ст.
2. Вплив суспільно-політичних процесів на розвиток масового спорту.
3. Традиції фізичного виховання в освітніх і виробничих колективах.

1. Основні етапи становлення спортивно-масової роботи в Україні у XX–XXI ст. Історія спортивно-масової роботи в Україні є складовою ширшого процесу розвитку фізичної культури, спорту, освіти, громадянського суспільства та державної політики у сфері здоров'я населення. Її становлення не можна розглядати винятково як послідовне вдосконалення форм організації фізичної активності. За кожним історичним етапом стояла певна **модель людини, суспільства та соціальної взаємодії**, а отже, змінювалося саме розуміння того, навіщо суспільству потрібна масова рухова активність.

У широкому соціокультурному значенні спортивно-масова робота охоплює організовану діяльність, спрямовану на залучення різних груп населення до фізичних вправ, спортивних занять, змагань, туристичної та рекреаційної діяльності. У сучасному законодавчому розумінні масовий спорт, або «спорт для всіх», пов'язується насамперед із забезпеченням рухової активності людей у вільний час та зміцненням здоров'я. Проте історично ця діяльність виконувала значно ширший спектр функцій – оздоровчу, виховну, соціалізаційну, комунікативну, професійно-прикладну, патріотичну та ідеологічну.

Для розуміння сучасної системи підготовки фахівців до спортивно-масової роботи принципово важливо бачити її ***історичну багатошаровість***. Сучасний фахівець працює не в порожньому соціальному просторі: значна частина організаційних форм, традицій колективної рухової діяльності, спортивних свят, змагань, клубної роботи та фізкультурно-оздоровчих заходів має історичне коріння.

Передумови становлення спортивно-масової роботи на початку XX століття. На початку XX ст. українські землі вже мали досить розвинені традиції організованого спортивного руху. Наприкінці XIX – на початку XX ст. виникали гімнастичні, велосипедні, важкоатлетичні, футбольні, шахові та інші спортивні товариства. За даними «Енциклопедії сучасної України», до кінця 1916 р. в Україні діяло понад 60 спортивних товариств різного спрямування. Вони організовували змагання, публічні виступи, тренувальні заняття та сприяли популяризації окремих видів спорту.

Особливого значення цей процес набув у західноукраїнських землях, де фізична культура нерідко поєднувалася з національно-культурним вихованням. Організації «Січ», «Пласт», «Луг» та інші товариства використовували фізичні вправи, гімнастику, спортивні ігри, мандрівництво та таборування як засоби фізичного й духовного розвитку молоді.

Цей період важливий з методологічної точки зору, оскільки демонструє одну з фундаментальних особливостей спортивно-масової роботи: ***фізична активність стає соціально значущою тоді, коли виходить за межі індивідуального заняття і перетворюється на форму колективної культури***. Спільна гра, змагання, похід,

гімнастичний виступ чи спортивне свято створювали простір взаємодії, у якому людина не лише розвивала фізичні якості, а й набувала досвіду співпраці, відповідальності, самодисципліни та належності до спільноти.

✓ **Етап 1920-х років: інституціоналізація фізкультурного руху**

Після революційних подій 1917–1921 рр. та встановлення радянської влади система фізичної культури в Україні почала швидко трансформуватися. Попередня модель громадських спортивних товариств поступово замінювалася централізованою системою управління фізичною культурою.

У 1920-х роках створювалися нові організаційні структури, фізкультурні гуртки, спортивні товариства, проводилися масові змагання та фізкультурні заходи. У цей період формується радянська концепція ***«масової фізичної культури»***, відповідно до якої фізична активність мала охоплювати широкі верстви населення.

Водночас цей процес мав суперечливий характер. З одного боку, держава створювала умови для розширення доступу населення до організованої фізичної активності. З іншого — фізична культура дедалі більше ставала інструментом державної політики та ідеологічного виховання.

Показовим є становлення добровільних спортивних товариств. Вони створювалися на підприємствах, в установах та навчальних закладах і мали залучати населення до фізичної культури, спорту й туризму. Проте вже із середини 1920-х років діяльність цих структур дедалі сильніше централізувалася, а їхня робота набувала виразного політичного спрямування.

Таким чином, у 1920-х роках відбувається перехід ***від переважно громадської ініціативи до організованої державою системи масової фізкультурної роботи***.

✓ **1930-ті роки: централізація та масовізація фізичної культури**

1930-ті роки стали періодом радикальної централізації системи фізичної культури. Спортивні організації дедалі більше об'єднувалися за відомчими, професійними та виробничими принципами. Наприкінці 1930-х років система добровільних спортивних товариств була значною мірою перебудована відповідно до структури державного управління та народного господарства.

Формується модель, за якої спортивно-масова робота здійснюється ***за місцем навчання, роботи, служби та проживання людини***. Саме ця організаційна логіка згодом стала однією з характерних рис радянської системи фізичної культури.

Масовий спорт у цей період мав кілька взаємопов’язаних функцій:

- підвищення фізичної підготовленості населення;
- підготовка молоді до військової служби;
- формування дисциплінованої поведінки;
- організація дозвілля;
- пропаганда здорового способу життя;
- формування колективної ідентичності;
- політичне та ідеологічне виховання.

Особливого поширення набували масові фізкультурні свята, демонстрації, спартакіади, змагання між підприємствами, навчальними закладами та організаціями. Спорт поступово ставав не лише сферою особистої фізичної активності, а ***публічним соціальним явищем***.

Філософськи цей процес можна визначити як перехід від поняття ***«фізична культура людини» до поняття «фізична культура мас»***. У першому випадку

центральною є особистість із її потребами та індивідуальною траєкторією розвитку. У другому — організована спільнота, для якої фізична активність стає елементом суспільної системи.

✓ **1940–1950-ті роки: відновлення та розширення спортивної інфраструктури**

Друга світова війна завдала величезних людських, матеріальних та інфраструктурних втрат. Після її завершення одним із завдань стало відновлення системи фізичної культури, спортивних споруд, колективів фізичної культури та спортивних організацій.

У повоєнні роки спортивно-масова робота поступово відновлювалася у школах, закладах вищої освіти, на підприємствах, у профспілкових організаціях та за місцем проживання.

Важливою тенденцією стало зміцнення ***добровільних спортивних товариств***, які фактично виконували функцію основних організаторів фізкультурної роботи в різних соціальних середовищах. Система набувала чіткої диференціації: одні товариства були пов'язані з промисловістю, інші – із транспортом, освітою, сільським господарством, правоохоронною діяльністю тощо.

Характерним прикладом є товариство «Колос». Його передумовою стало прагнення об'єднати низові сільські фізкультурні колективи; 1950 року було засновано добровільне сільське спортивне товариство «Колгоспник», яке 1966 року отримало назву «Колос».

У цей період остаточно закріплюється принцип ***диференціації спортивно-масової роботи відповідно до соціального середовища людини***.

✓ **1960–1980-ті роки: системна організація масового спорту**

1960–1980-ті роки стали періодом найбільшої інституційної розбудови радянської системи фізичної культури та спорту. В Україні функціонувала широка мережа добровільних спортивних товариств. У 1970-х роках діяли, зокрема, «Буревісник», «Водник», «Зеніт», «Локомотив», «Спартак», «Трудові резерви», «Динамо», а також республіканські товариства «Авангард» і «Колос».

Спортивно-масова робота охоплювала ***навчальні колективи → виробничі колективи → військові та правоохоронні структури → сільські громади → житлові мікрорайони → спортивні клуби та секції.***

Це була фактично система безперервного залучення людини до фізичної культури протягом різних періодів життя.

Особливого розвитку набули спартакіади, внутрішньоколективні змагання, спортивні свята, масові пробіги, туристичні заходи, спортивні секції та фізкультурно-оздоровча робота за місцем роботи.

У цей період поступово формується уявлення про спортивно-масову роботу як про ***організаційну технологію***, що передбачає планування, визначення контингенту учасників, підбір засобів, календарне планування, суддівство, матеріальне забезпечення та оцінювання результатів.

Для сучасного магістра важливо побачити тут принципову закономірність: ***масовий спорт не стає масовим сам по собі***. Для його поширення потрібні інституції, фахівці, інфраструктура, система мотивації та організаційні механізми.

✓ **Кінець 1980-х — 1991 рік: криза радянської моделі**

Наприкінці 1980-х років централізована система фізичної культури почала втрачати стабільність разом із загальною кризою радянської соціально-політичної системи.

Зміни суспільних відносин, економічні проблеми та послаблення централізованого управління поступово змінювали механізми функціонування спортивних організацій. Водночас посилювався інтерес до громадської самоорганізації та національних традицій фізичного виховання.

Проголошення незалежності України 1991 року стало ***якісною межею в історії спортивно-масової роботи***. Відбулася не просто зміна назви держави чи органів управління – почалося формування нової філософії фізичної культури, у центрі якої поступово опинялися людина, її здоров'я, вільний вибір, право на фізичний розвиток і самореалізацію.

✓ **1990-ті роки: формування національної системи фізичної культури і спорту**

Перші роки незалежності були складними для розвитку спортивно-масової роботи. Перехід до ринкової економіки, зміна форм власності, скорочення фінансування та трансформація виробничої сфери негативно позначилися на традиційній системі фізкультурної діяльності.

Особливо відчутними стали зміни у виробничих колективах. У державній цільовій комплексній програмі 1998 року зазначалося, що після 1991 року кількість підприємств, установ та організацій, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу, скоротилася на 15,5 тис., а кількість залучених до неї працівників – більш як на 1 млн осіб, або на 56 %.

Водночас саме в 1990-х роках закладалися нормативні основи сучасної української системи. Важливим кроком стало прийняття 24 грудня 1993 року Закону України ***«Про фізичну культуру і спорт»***, який визначив правові, організаційні та соціальні засади функціонування сфери. Закон набув чинності 29 січня 1994 року.

Законодавче визначення фізичної культури як складової загальної культури суспільства має принципове світоглядне значення: фізична культура перестає трактуватися винятково як інструмент фізичної підготовки і розглядається у контексті ***гармонійного розвитку особистості***.

✓ **2000-ті роки: перехід до концепції здоров'я та «спорту для всіх»**

У XXI ст. відбувається поступова зміна акцентів спортивно-масової роботи. Якщо попередня система значною мірою орієнтувалася на виконання нормативів, участь у змаганнях та представлення колективу, то сучасна парадигма дедалі більше зосереджується на ***здоров'ї, рекреації, активному дозвіллі та якості життя***.

У центрі уваги опиняються різні соціально-демографічні групи:

- діти та підлітки;
- студенти;
- доросле населення;
- люди старшого віку;
- особи з інвалідністю;
- працівники різних професій;
- сім'ї;
- локальні громади.

Відповідно, спортивно-масова робота починає розглядатися не як одноманітна система заходів, а як ***диференційований комплекс технологій соціального залучення до рухової активності***.

Це принципова зміна філософії. Масовий спорт перестає вимірюватися лише кількістю проведених змагань або чисельністю учасників. Значення набувають

регулярність активності, її доступність, добровільність, відповідність потребам людини та здатність позитивно впливати на якість життя.

✓ **2010-ті — 2020-ті роки: людиноцентрична та соціально орієнтована модель**

На сучасному етапі спортивно-масова робота дедалі більше інтегрується з концепціями ***здорового способу життя, рекреації, інклюзії, соціальної згуртованості, активного довголіття та громадського здоров'я***.

Відбувається розширення суб'єктів організації спортивної активності. Поряд із державними та комунальними структурами дедалі більшого значення набувають спортивні клуби, громадські організації, територіальні громади, приватний сектор, освітні установи та різноманітні неформальні спортивні спільноти.

Змінюється і роль фахівця. Якщо в традиційній моделі він переважно виступав ***організатором заздалегідь визначеного заходу***, то сучасний фахівець має бути проєктувальником фізкультурно-оздоровчого середовища: аналізувати потреби населення, визначати цільові групи, формувати мотиваційні стратегії, проєктувати програми, оцінювати їхню ефективність та адаптувати їх до конкретного соціального контексту.

Саме тому історію спортивно-масової роботи доцільно розглядати не як набір дат і назв організацій, а як ***еволюцію суспільної відповіді на питання: якою має бути фізично активна людина і яке місце її фізичної активності займає в житті суспільства***.

Узагальнена періодизація

Історичний період	Домінуюча характеристика	Основні форми роботи	Провідна соціальна функція
Початок XX ст. – 1917 р.	Громадсько-спортивний рух	товариства, гуртки, змагання, гімнастика	фізичний і соціокультурний розвиток
1917–1920-ті рр.	Інституціоналізація	фізкультурні гуртки, спортивні організації, змагання	організація масового фізкультурного руху
1930-ті рр.	Централізація	спартакіади, масові свята, нормативна підготовка	фізична та ідеологічна мобілізація
1940–1950-ті рр.	Відновлення	секції, колективи, спортивні товариства	відновлення фізичного потенціалу населення
1960–1980-ті рр.	Системна масовізація	спартакіади, секції, змагання, туризм	колективна фізична активність
Кінець 1980-х – 1991 р.	Трансформація	перебудова спортивних організацій	перехід до нової суспільної моделі
1990-ті рр.	Національне інституційне становлення	клуби, секції, державні та громадські програми	формування української системи
2000-ті рр.	«Спорт для всіх»	оздоровчі, рекреаційні та спортивні програми	здоров'я та якість життя
2010–2020-ті рр.	Людиноцентрична модель	інклюзивні, громадські, рекреаційні, цифрові формати	самореалізація, здоров'я, соціальна згуртованість

Концептуальний висновок

Отже, у XX–XXI ст. спортивно-масова робота в Україні пройшла шлях ***від громадської спортивної ініціативи – через централізовану державну систему – до плюралістичної, людиноцентричної моделі «спорту для всіх»***.

Ця еволюція демонструє важливу закономірність: ***форма спортивно-масової роботи завжди відображає характер суспільства, у якому вона функціонує.*** У суспільстві з високим рівнем централізації переважають уніфіковані програми, нормативи та колективні заходи; у демократичному суспільстві зростає значення добровільності, різноманіття, індивідуального вибору та доступності.

Для майбутнього фахівця ця закономірність має не лише історичне, а й практичне значення. ***Організувати масовий спорт – означає не просто провести спортивний захід. Це означає створити такі соціальні, організаційні та педагогічні умови, за яких фізична активність стає природною і ціннісно значущою частиною життя людини.*** Саме на цьому ґрунтується сучасна професійна компетентність фахівця зі спортивно-масової роботи.

2. Вплив суспільно-політичних процесів на розвиток масового спорту. Розвиток спортивно-масової роботи в Україні неможливо розглядати ізольовано від суспільно-політичної історії держави. Масовий спорт завжди функціонує в певному соціальному середовищі, а тому його організаційні форми, цілі, цінності, доступність і навіть саме розуміння суспільної ролі фізичної активності значною мірою залежать від характеру державної політики, економічної моделі, системи освіти, трудових відносин, громадських інституцій та панівних культурних орієнтирів.

У цьому контексті спортивно-масова робота є не лише сукупністю фізкультурно-спортивних заходів. Вона може розглядатися як ***соціальний індикатор епохи***, оскільки через організацію рухової активності суспільство фактично демонструє своє ставлення до людини, її здоров'я, дозвілля, працездатності, соціальної взаємодії та особистісного розвитку. Зміна суспільного устрою закономірно спричиняє трансформацію цілей і механізмів залучення населення до фізичної культури.

2.1. Спортивно-масова робота як соціальний феномен

У широкому науковому розумінні масовий спорт є частиною фізичної культури, орієнтованою на залучення широких верств населення до рухової активності. Сучасне українське законодавство визначає масовий спорт як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямовану на забезпечення рухової активності людей під час дозвілля з метою зміцнення здоров'я.

Таке визначення принципово відрізняється від підходів, характерних для попередніх історичних періодів. Сьогодні в центрі уваги перебуває ***людина як суб'єкт власної фізичної активності,*** її здоров'я, потреби, інтереси та право на доступ до фізкультурно-спортивних послуг. Водночас у XX ст. масовий спорт часто розглядався не стільки як індивідуальна потреба, скільки як інструмент реалізації ширших суспільних завдань.

У цьому проявляється важлива філософська особливість спортивно-масової роботи: ***фізична активність одночасно є особистісною практикою і суспільним явищем***. Людина займається фізичними вправами власним тілом, але мотиви, можливості, доступна інфраструктура та соціальне схвалення цієї діяльності формуються суспільством. Тому історія масового спорту – це значною мірою історія взаємодії особистості, держави та соціальних інституцій.

2.2. Радянський період: централізація та ідеологізація фізичної культури

Одним із найбільш суттєвих етапів формування системи масової фізкультурно-спортивної роботи на території України став радянський період. У 1920-х роках відбувалося формування централізованої системи управління фізичною культурою. Зокрема, восени 1920 р. при Головному управлінні Всенавчу була організована Вища рада фізичної культури, а на місцевому рівні створювалися відповідні ради; до роботи в них залучалися представники спортивних і профспілкових організацій. У 1923 р. була створена Вища рада фізичної культури при ВЦВК, а в Україні – республіканська структура фізкультурного управління.

Формування такої системи свідчило про поступове перетворення фізичної культури на ***організований інструмент державної соціальної політики***. Держава отримувала можливість не лише підтримувати спортивні ініціативи, а й визначати зміст, форми, нормативи та пріоритети фізкультурної діяльності.

Особливо важливим стало поєднання фізичної культури з ідеями фізичної готовності населення до праці та оборони. Фізична підготовка розглядалася як складова формування соціально активної та працездатної людини. Паралельно розвивалися спортивні товариства, фізкультурні колективи за місцем навчання і роботи, спортивні секції, масові змагання, комплекси фізкультурних нормативів.

Така модель мала суперечливий характер. З одного боку, централізована система створила значні можливості для ***масового залучення населення до фізичної культури***, розвитку спортивної інфраструктури, підготовки інструкторів і тренерських кадрів. З іншого – спортивно-масова робота значною мірою підпорядковувалася державним ідеологічним завданням. Фізична культура ставала не тільки засобом оздоровлення, а й механізмом формування бажаних для держави соціальних якостей.

Отже, радянський досвід демонструє важливу закономірність: ***чим сильніше держава централізує систему фізичної культури, тим більшою може бути її організаційна спроможність, але водночас зростає ризик підпорядкування особистісних потреб політичним цілям***.

2.3. Індустріалізація та розвиток фізкультурної роботи за місцем праці

Особливий вплив на розвиток масового спорту справили процеси індустріалізації та формування великих виробничих колективів. Підприємство поступово стало не лише місцем трудової діяльності, а й простором соціалізації людини. У межах виробничих колективів організовувалися спортивні секції, змагання, фізкультурні заходи, спартакіади та інші форми активного дозвілля.

У цьому випадку спорт виконував одразу декілька соціальних функцій. Він сприяв організації вільного часу, формуванню колективної ідентичності, підтриманню фізичної працездатності та встановленню міжособистісних зв’язків. Спортивне змагання ставало своєрідною моделлю колективної взаємодії, у якій поєднувалися індивідуальне зусилля та групова належність.

Для фахівця спортивно-масової роботи важливо усвідомлювати, що така модель не була випадковою. Вона відповідала тогочасній соціальній структурі, де ***колектив був одним із ключових способів організації суспільного життя***. Саме тому фізкультурно-спортивна робота за місцем праці набула такого масштабного поширення.

Водночас у сучасних умовах ця модель зазнала суттєвої трансформації. Зміна структури зайнятості, поширення дистанційної роботи, розвиток сфери послуг, індивідуалізація дозвілля та поява комерційного фітнесу поступово послабили

традиційну роль підприємства як основного осередку фізкультурної активності. Відтак сучасний фахівець має працювати не лише з організованим колективом, а й із ***мережевими, професійними, віковими, територіальними та інтересовими спільнотами***.

2.4. Освіта як простір реалізації державної політики у сфері фізичної культури

Не менш вагомим середовищем розвитку масового спорту була система освіти. Школа, професійний та вищий навчальний заклад формували не лише фізичні навички, а й ставлення молодої людини до фізичної активності як елемента способу життя.

Особливість освітнього середовища полягає в тому, що воно забезпечує ***регулярність, систематичність і педагогічну керованість*** фізкультурної діяльності. Саме тут відбувається засвоєння базових рухових умінь, формування уявлень про здоров'я, дисципліну, командну взаємодію, правила чесної конкуренції та відповідальність за власний фізичний стан.

У різні історичні періоди зміст цих цінностей змінювався. Якщо в умовах централізованої державної системи акцент часто робився на дисципліні, нормативній відповідності та суспільній корисності фізичної підготовки, то сучасна концепція поступово зміщує увагу до ***здоров'я, особистісного вибору, інклюзивності, доступності та сталого способу життя***.

Таким чином, освітня система є не просто місцем проведення занять фізичною культурою. Вона є середовищем, у якому суспільство передає молодому поколінню певну модель ставлення до власного тіла, здоров'я та рухової активності.

2.5. Період незалежності України: зміна парадигми

Проголошення незалежності України започаткувало якісно новий етап розвитку фізичної культури і спорту. Змінилася система державного управління, виникла потреба у створенні національної нормативно-правової бази, розширилися можливості громадських і приватних організацій, почав формуватися ринок фізкультурно-спортивних послуг.

Важливим нормативним рубежем стало прийняття 24 грудня 1993 р. Закону України «Про фізичну культуру і спорт». Документ заклав правові основи функціонування сфери фізичної культури і спорту незалежної України та надалі неодноразово оновлювався відповідно до суспільних змін.

Поступово відбувся перехід від моделі, у якій фізкультурно-спортивна діяльність значною мірою організовувалася державою та великими інституціями, до ***більш плюралістичної системи***, у якій взаємодіють державні органи, територіальні громади, заклади освіти, спортивні федерації, громадські організації, клуби, приватні суб'єкти та самі громадяни.

Ця трансформація змінила і роль фахівця. Якщо раніше його діяльність значною мірою полягала у виконанні організаційно визначених заходів, то сучасний фахівець повинен уміти ***виявляти потреби цільової аудиторії, проєктувати спортивно-масові програми, управляти ресурсами, комунікувати з партнерами, оцінювати ефективність заходів і створювати мотиваційне середовище для добровільної участі***.

2.6. Демократизація, децентралізація та розвиток громадянського суспільства

Однією з характерних рис сучасного етапу є посилення ролі громадянського суспільства та територіальних громад. Спортивно-масова робота дедалі більше

розглядається як сфера, у якій важливими є не директивність, а ***партнерство, участь і соціальна відповідальність***.

Децентралізаційні процеси посилили значення місцевого рівня у створенні умов для фізичної активності населення. Громада може розглядати спортивні майданчики, парки, стадіони, басейни, велоінфраструктуру та інші об'єкти не просто як матеріальні ресурси, а як елементи соціальної інфраструктури, що впливають на якість життя населення.

У такому підході змінюється саме питання про результат спортивно-масової роботи. Результатом є не кількість проведених заходів як така, а ***реальна зміна поведінки та соціального середовища:*** збільшення рухової активності, розширення доступу до спорту, формування сталих звичок, соціальна інтеграція, покращення психофізичного благополуччя та зміцнення локальних спільнот.

Сучасна державна політика України прямо пов'язує розвиток фізичної культури і спорту з формуванням фізично активної та здорової нації, підвищенням рухової активності населення, доступністю послуг і створенням умов для різних вікових та соціальних груп. У Державній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту на період до 2030 року також наголошено на необхідності системного розвитку сфери, відновлення спортивної інфраструктури, цифровізації та підготовки кваліфікованих фахівців.

2.7. Соціальні кризи та війна як фактор трансформації спортивно-масової роботи

Суспільно-політичні кризи особливо виразно демонструють соціальну природу спорту. Економічні труднощі, пандемія, вимушене переміщення населення, руйнування інфраструктури та повномасштабна війна істотно змінили умови організації фізкультурно-спортивної діяльності в Україні.

За таких обставин спортивно-масова робота набуває додаткових функцій. Вона може сприяти підтриманню повсякденної активності, соціальних зв'язків, психологічної стійкості, інтеграції переміщених осіб, залученню дітей і молоді до безпечного дозвілля та відновленню локальних спільнот. У сучасній державній політиці сфера фізичної культури і спорту також розглядається у взаємозв'язку зі стійкістю суспільства та національною безпекою.

Проте принципово важливо не перетворювати спортивно-масову діяльність на інструмент політичної мобілізації. Сучасний підхід має ґрунтуватися на гуманістичній цінності людини. Спорт повинен створювати простір, у якому людина може відновлювати фізичні та соціальні ресурси, взаємодіяти з іншими, відчувати належність до спільноти та підтримувати власну життєву активність.

2.8. Цифровізація та зміна соціальної поведінки

Сучасні інформаційні технології стали ще одним чинником, який змінює характер спортивно-масової роботи. Мобільні застосунки, цифрові платформи, онлайн-спільноти, фітнес-трекери та дистанційні формати створюють нові можливості для організації рухової активності.

Якщо традиційна модель передбачала фізичне зібрання групи в конкретному місці й часі, то цифрове середовище дозволяє частково перенести організацію активності у віртуальний простір. Це розширює потенційну аудиторію, але водночас висуває нові вимоги до професійної компетентності фахівця.

Відтак сучасна спортивно-масова робота поступово переходить від моделі ***«організатор – учасник» до моделі «фахівець – спільнота – цифрове середовище»***. У

центрі перебуває не окремий спортивний захід, а створення довготривалого середовища, здатного підтримувати мотивацію людини до регулярної фізичної активності.

2.9. Зміна цінностей: від нормативності до суб'єктності

Історична еволюція масового спорту дозволяє простежити поступову зміну його ціннісної основи. У різні періоди провідними могли бути дисципліна, трудова готовність, колективізм, державна мобілізація, престиж спортивних досягнень. Сучасна модель дедалі більше орієнтується на здоров'я, добровільність, доступність, інклюзивність, самореалізацію та якість життя.

Це не означає повного заперечення попереднього досвіду. Навпаки, історичні форми спортивно-масової роботи містять значний організаційний потенціал: уміння працювати з великими групами, проводити масові заходи, формувати колективну мотивацію, використовувати спортивні традиції для зміцнення соціальних зв'язків. Завдання сучасної системи полягає в тому, щоб ***відокремити ефективні організаційні механізми від історично обумовлених ідеологічних установок***.

Для магістра – майбутнього фахівця спортивно-масової роботи – це має принципове значення. Професійна діяльність потребує не механічного відтворення усталених форм, а їх критичного переосмислення відповідно до сучасних потреб людини та суспільства.

2.10. Узагальнення

Вплив суспільно-політичних процесів на розвиток масового спорту в Україні має ***системний і двосторонній характер***. З одного боку, політичні та соціально-економічні зміни визначають організаційну структуру, фінансування, інфраструктуру, нормативну базу та пріоритети спортивно-масової роботи. З іншого — масовий спорт сам здатний впливати на суспільство, формуючи культуру здоров'я, соціальні зв'язки, громадянську активність і відчуття приналежності до спільноти.

Історичний розвиток України демонструє поступовий рух ***від централізованої та значною мірою нормативно-ідеологічної моделі до більш відкритої, людиноцентричної, партнерської та різноманітної системи***. Сучасна спортивно-масова робота дедалі менше визначається самим фактом проведення спортивного заходу і дедалі більше – його соціальним результатом.

У філософському вимірі цей процес можна трактувати як зміну відповіді на фундаментальне питання: ***для чого суспільству потрібен спорт?*** Якщо раніше відповідь значною мірою формулювалася через потреби держави, праці, дисципліни чи колективу, то сучасна відповідь дедалі виразніше пов'язується з людиною – її здоров'ям, свободою вибору, самореалізацією, соціальною взаємодією та якістю життя. Саме ця зміна ціннісної оптики визначає сучасні вимоги до підготовки фахівців спортивно-масової роботи.

3. Традиції фізичного виховання в освітніх і виробничих колективах

Фізичне виховання в Україні протягом XX – початку XXI століття розвивалося не лише як складова освітнього процесу, а й як важливий механізм соціальної інтеграції людини. Особливого значення в цьому контексті набули ***освітні та виробничі колективи***, оскільки саме вони створювали середовище, у якому фізична активність могла переходити від індивідуальної потреби до колективної практики. Школа, заклад вищої освіти, підприємство, установа чи професійна організація поступово ставали просторами не тільки для навчання або праці, а й для формування певної культури рухової активності.

Історично ця традиція ґрунтувалася на ідеї, що фізичне виховання має виходити за межі суто спортивного тренування. Воно розглядалося як засіб формування дисциплінованості, витривалості, працездатності, колективної взаємодії, відповідальності та готовності до суспільної діяльності. Водночас зміст цієї ідеї суттєво змінювався залежно від суспільно-політичної епохи. У різні періоди фізична культура могла виконувати оздоровчу, педагогічну, військово-прикладну, трудову, ідеологічну, рекреаційну та соціально-інтеграційну функції. Тому історію фізичного виховання в колективах доцільно розглядати не лише як послідовність організаційних заходів, а як відображення змін у самому розумінні людини, праці, здоров'я та суспільства.

У перші десятиліття XX століття розвиток фізичного виховання в освітньому середовищі відбувався під впливом кількох взаємопов'язаних тенденцій. З одного боку, продовжували існувати традиції громадських спортивно-гімнастичних товариств, які розглядали фізичні вправи як засіб гармонійного розвитку особистості. З іншого боку, після встановлення радянської влади поступово формувалася централізована система фізичного виховання. На початку 1920-х років створювалися органи управління фізичною культурою, а у 1930-х роках система була істотно централізована та уніфікована. Фізичне виховання дедалі активніше інтегрувалося в освітні установи, а на підприємствах та в установах формувалися колективи фізичної культури.

Особливого значення набуло ***поєднання обов'язкового фізичного виховання з позанавчальною спортивно-масовою діяльністю***. У школах і закладах вищої освіти проводилися спортивні свята, змагання, спартакіади, працювали спортивні гуртки та секції. Університетське середовище поступово ставало важливим осередком студентського спорту. Історичні матеріали окремих українських університетів засвідчують, що вже в середині XX століття міжфакультетські спартакіади, спортивні клуби, секції та кафедри фізичного виховання становили важливу частину організованого студентського життя.

Цей досвід має принципове значення для розуміння сучасної спортивно-масової роботи. ***Колектив створює соціальне середовище для регулярної рухової активності.*** Людина значно частіше залучається до фізкультурної діяльності тоді, коли вона бачить її не як ізольовану індивідуальну практику, а як природну частину повсякденного життя групи. Саме тому традиції командних ігор, внутрішніх першостей, спортивних свят, туристичних заходів, естафет, оздоровчих занять та інших колективних форм фізичної активності мають не лише організаційне, а й соціально-педагогічне значення.

Водночас історичний аналіз потребує критичного підходу. Радянська модель фізичного виховання була суперечливою. Вона забезпечила значне поширення фізичної культури в освітніх та виробничих колективах, сприяла створенню інфраструктури, підготовці кадрів і розвитку масових форм діяльності. Проте фізична культура часто підпорядковувалася державним ідеологічним завданням. Дослідження розвитку фізичного виховання в навчальних закладах 1930-х років засвідчують, що поряд із виховною та оздоровчою функціями спорт використовувався для формування визначених владою моделей поведінки, колективізму та військово-прикладної готовності.

Отже, сама форма колективної спортивної діяльності не є автоматично позитивною або негативною. Її суспільна цінність визначається ***цілями, принципами та способом організації***. Якщо колективний спорт ґрунтується на добровільності, повазі до особистості, доступності, безпеці та партнерській взаємодії, він сприяє розвитку

соціальної компетентності й культури здоров'я. Якщо ж фізична активність використовується як інструмент примусу або стандартизації поведінки, її педагогічний потенціал істотно змінюється.

У виробничих колективах фізична культура історично формувалася дещо за іншою логікою. Тут вона була тісно пов'язана з поняттями ***працездатності, професійної підготовленості та відновлення***. Особливо активно спортивно-масова робота розвивалася на великих підприємствах. Після Другої світової війни значного поширення набули виробничі колективи, у яких поєднувалися масовий розвиток фізичної культури та підготовка спортсменів високої кваліфікації. Серед таких прикладів історичні джерела називають великі промислові підприємства Запоріжжя та Дніпропетровщини. (Ізборник)

На підприємствах створювалися спортивні секції, проводилися змагання між підрозділами, організовувалися спортивні свята, туристичні походи, оздоровчі заходи. Виробничий колектив у такий спосіб отримував додатковий простір для неформальної комунікації. Люди, які в межах професійної діяльності могли виконувати різні функції та мати різний службовий статус, у спортивній взаємодії опинялися в іншій системі соціальних відносин. Командна гра, естафета, туристичний захід чи внутрішня першість створювали ситуації, у яких особливого значення набували взаємодопомога, довіра, відповідальність і здатність діяти спільно.

Важливою традицією стала також ***виробнича гімнастика та інші форми фізкультурних пауз***, пов'язані з організацією трудового процесу. Їх поява відображала прагнення пов'язати фізичну культуру безпосередньо з умовами праці. У цьому проявляється одна з фундаментальних ідей спортивно-масової роботи: фізична активність не повинна існувати винятково у спеціально відведеному для спорту часі. Вона може інтегруватися в повсякденний життєвий уклад людини – навчання, працю, відпочинок і соціальну взаємодію.

У другій половині XX століття особливого розвитку набули добровільні спортивні товариства, які організовували фізкультурну роботу за професійною, територіальною або соціальною ознакою. Водночас відбувалося розширення спортивної інфраструктури, системи секцій та масових змагань. У 1960-х роках в Україні розвивалися також форми фізкультурної роботи за місцем проживання, що поступово розширювало межі традиційного колективу як організатора фізичної активності.

Таким чином, можна виділити кілька стійких ***традицій фізичного виховання в освітніх і виробничих колективах:***

1. ***Колективні змагання*** – спартакіади, першості, естафети, турніри, спортивні свята.
2. ***Секційна робота*** – створення груп за інтересами та рівнем спортивної підготовленості.
3. ***Регулярна рухова активність*** – включення фізичних вправ у навчальний або трудовий режим.
4. ***Туристично-рекреаційна діяльність*** – походи, прогулянки, спортивне орієнтування та інші форми активного відпочинку.
5. ***Командні форми взаємодії*** – розвиток комунікації, взаємодопомоги та відповідальності.
6. ***Спортивні традиції колективу*** – символіка, змагання, спортивні досягнення, відзначення учасників.

7. ***Наступність поколінь*** – передавання досвіду від старших учасників до молодших.

8. **Поєднання фізичного виховання й соціалізації** — формування навичок взаємодії через спільну діяльність.

У незалежній Україні зміст цих традицій поступово переосмислюється. Відбувається перехід від моделі, у якій основний акцент робився на організованому масовому залученні, до моделі, орієнтованої на ***особистісну мотивацію, добровільність, здоров'я, якість життя та різноманітність рухових практик***. Сучасна спортивно-масова робота вже не може обмежуватися традиційними змаганнями. Вона має враховувати вікові, професійні, соціальні та індивідуальні потреби різних груп населення.

Для освітніх колективів це означає розширення поняття спортивно-масової роботи. Поряд із традиційними секціями та змаганнями актуальними стають фітнес-програми, рекреаційні технології, оздоровчий туризм, спортивне орієнтування, рухові челенджі без ризикованого змісту, активні форми дозвілля, міжуніверситетські спортивні заходи та цифрові засоби підтримки фізичної активності. Водночас педагогічна цінність такої діяльності визначається не кількістю проведених заходів, а тим, наскільки вона формує ***стійку потребу людини у фізичній активності***.

Для виробничих колективів актуальним стає поняття ***корпоративної культури здоров'я***. Її завдання полягає не в механічному перенесенні моделей минулого, а у створенні середовища, у якому фізична активність є доступною, соціально підтримуваною та сумісною з професійними й особистими потребами працівників. Це може реалізовуватися через активні перерви, спортивні клуби, корпоративні змагання, рекреаційні заходи, туристичні програми, фізкультурно-оздоровчі ініціативи та підтримку індивідуальних рухових практик.

Для магістрів, які готуються до організації спортивно-масової роботи, принципово важливо усвідомлювати: ***традиція не є синонімом незмінності***. Традиція зберігає цінне, але водночас потребує постійного переосмислення. Спартакіада минулого і сучасний спортивний фестиваль можуть мати зовні подібну форму, але принципово різні педагогічні цілі. Секція на підприємстві та сучасний корпоративний спортивний клуб можуть виконувати близьку соціальну функцію, проте відрізнятися за мотиваційними механізмами, організаційною моделлю та ставленням до індивідуальних потреб учасників.

У цьому полягає одна з ключових філософських проблем спортивно-масової роботи: ***для чого суспільство залучає людину до фізичної активності*?** Якщо відповідь зводиться до нормативу, планового показника або перемоги в змаганні, фізична культура стає інструментом зовнішнього контролю. Якщо ж метою є розвиток автономної, фізично активної, соціально відповідальної та здорової особистості, спортивно-масова робота набуває значно ширшого гуманістичного змісту.

Отже, історична традиція фізичного виховання в освітніх і виробничих колективах створила важливу основу сучасної спортивно-масової роботи. Вона сформувала організаційні форми, культуру колективних змагань, секційну діяльність, спортивні свята, традиції наставництва та соціальну практику спільної рухової активності. Водночас сучасний фахівець має не просто відтворювати історично сформовані форми, а ***критично добирати та трансформувати їх відповідно до сучасних педагогічних, соціальних і гуманістичних орієнтирів***.

У такому розумінні історія фізичного виховання стає не архівом минулих практик, а своєрідною лабораторією професійного досвіду. Вона дозволяє побачити, які форми витримали випробування часом, які втратили актуальність, а які можуть бути переосмислені відповідно до потреб сучасної людини. Саме здатність поєднати історичну спадкоємність із педагогічною інноваційністю є однією з важливих професійних компетентностей фахівця зі спортивно-масової роботи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Обґрунтуйте роль візуалізації даних у прийнятті управлінських рішень під час спортивно-масових заходів. Які обмеження має графічне представлення інформації?
2. Проаналізуйте відмінності між моніторингом та підсумковим оцінюванням спортивно-масового заходу. Чому моніторинг доцільно розглядати як інструмент оперативної регуляції?
3. Запропонуйте систему KPI для оцінювання ефективності спортивно-масового заходу, спрямованого на підвищення рухової активності молоді. Обґрунтуйте вибір кожного показника.
4. Проаналізуйте співвідношення кількісних і якісних показників ефективності спортивно-масових заходів. Чому високі цифрові показники не завжди свідчать про реальний соціально-педагогічний ефект?
5. Поясніть механізм використання цифрового моніторингу для переходу від реактивного до проактивного управління спортивно-масовим заходом. Наведіть можливі управлінські рішення на основі отриманих даних.
6. Обґрунтуйте значення показника конверсії для оцінювання цифрової інформаційної кампанії спортивно-масового заходу. Які причини можуть зумовлювати значний розрив між інформаційним охопленням і реальною участю?
7. Сформулюйте вимоги до ефективного аналітичного дашборду спортивно-масового заходу. Чому надмірна кількість показників може знижувати його управлінську цінність?
8. Проаналізуйте філософську проблему співвідношення того, що можна виміряти цифровими засобами, і того, що є найбільш цінним у спортивно-масовій роботі. Як ця проблема впливає на діяльність сучасного фахівця?
9. Обґрунтуйте необхідність поєднання статистичного аналізу, спостереження, опитування та професійної інтерпретації під час комплексного оцінювання спортивно-масового заходу.
10. Проаналізуйте етичні ризики цифрового моніторингу учасників спортивно-масових заходів. Які принципи повинні регулювати збір, зберігання та використання цифрових даних?